

УДК 327:32.019.5

Нагорняк Т. Л., ДонНУ

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ І НАСЛІДКИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ 2014 – 2016 рр.

Гібридна війна, що порушила територіальну цілісність України та вже два роки поспіль забирає життя мирних громадян та військових, скорочуючи дієдатне населення країни, стала основним каталізатором внутрішньої міграції українців. Ця стаття є авторською спробою з'ясувати соціально-політичні чинники і наслідки міграційних процесів у межах країни в наслідок військових дій на Сході України. Предметна площина дослідження - це долі майже 3 мільйонів (за офіційними даними) внутрішньо переміщених осіб, до яких належить і автор. За два роки від початку військового конфлікту на Сході України половина жителів Донбасу стали біженцями чи внутрішніми переселенцями. Вивчаючи мотивації та самопочуття людей, які два роки перебувають за межами рідних міст, мешкають у чужих приміщеннях без права на реалізацію політичних прав і державного захисту, можна припустити подальші сценарії розвитку українського суспільства.

Ключові слова: гібридна війна в Україні, антитерористична операція (АТО), Донбас, внутрішньо переміщені особи (ВПО), міграційні процеси в Україні.

Міграційні процеси завжди відігравали визначальну роль у розвитку людства, створювали держави і міста, утворювали раси, етноси і нації. Частина з них зашилася в історії людської цивілізації як Велике переселення народів і Великі географічні відкриття. США, Канада, Австралія засновані мігрантами. Понад 190 млн. осіб (3 % населення Землі) сьогодні проживає не в тих країнах, де народилися. Серед суспільних причин, що обумовлюють міграцію, - економічні, політичні, релігійні, національні, екологічні чинники. Відповідно до причин класифікують і міграційні потоки. Окрім того, їх типологізують за термінами (сезонні, тимчасові, постійні, або незворотні), масовістю (одиночні і масові); дальністю (міжконтинентальні і внутрішньоконтинентальні); напрямками (зовнішні і внутрішні); мотивами (примусові та добровільні); способами організації (організовані та неорганізовані); правовим статусом (легальні і нелегальні).

Причини і форми міграційних процесів в Україні сьогодні обумовлені війною. Гібридна війна в Україні посилила чинники самосприйняття українців, ставлення до іншої людини, конфлікт між Державою і Суспільством. Соціальна реальність сучасної України диктує необхідність дослідження міграційних процесів в українському суспільстві у період після Революції Гідності. За класичними типологіями аналізувати це пересування населення неможливо через невизначеність правового статусу внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), самого військового конфлікту, що триває вже два роки в Донбасі й має назву Антитерористична операція (далі - АТО) та відсутності державної політики по захисту прав переселенців та чіткої позиції офіційного Києва щодо окупованих територій у наслідок російської агресії.

Ця стаття є авторською спробою з'ясувати соціально-політичні чинники і наслідки міграційних процесів у межах країни в наслідок військових дій на Сході України.

Миру без війни ще не існувало [1], а світовий розвиток ставий у своїй зміні циклів колонізації (затвердження імперій / конфедерацій, рух до біполярності, зміцнення військово-техногенного потенціалу людства, глобальність економіки та ідентичності) та деколонізації (територіальна реконструкція світу, зрушення акцентів розвитку у бік соціального капіталу, брендинг «комфортних місць», периферійність капіталізму). Кожні соціально-політичні зрушення (війна і державний переворот, тероризм і СНІД, природні катаклізми та зміни соціального дисплею), як аттрактори таких циклів, актуалізують питання зрілості взаємовідносин Держави і Суспільства [2]. Показником зрілості можуть виступати міграційні процеси в країні.

Соціально-політичні чинники, які зазвичай обумовлюють міграційні процеси, лежать у площині:

- геоекономічного. Це – фактори первинної природи (ресурси, локація) та створені людиною чинники розвитку (фінансові потоки, агломераційний ефект, людський капітал, інфраструктура, тип економіки та управління) [3]. *Тобто люди мігрують у пошуках самозахисту, самореалізації, первинних чи додаткових прибутків, побутового комфорту;*

- соціального (соціальна стратифікація населення, групи інтересів, соціальні ролі, пріоритетність та статусність інтеракцій в суспільстві, соціальні коди [4], інтелектуальний та культурний ресурси нації, зрілість територіальних громад). *Тобто люди мігрують у пошуках порозуміння і суспільної підтримки, з метою закріплення власної соціальної ідентичності шляхом інтеграції у місцеві територіальні громади чи локалізації переселенців, щоб стати органічною часткою тих, з ким себе ідентифікують ;*

- політико-інформаційного (організація влади та розвинутість громадянського суспільства, прозорість виборів та системи правосуддя, зрілість політичного ринку, якість медіа-поля, забезпечення політичних прав і свобод громадян (російська пропаганда на окупованих територіях та «мова ворожнечі» вітчизняних ЗМІ як прояви політичного тексту) [5]. *Тобто люди мігрують на території, де закон, влада, громадський сектор, ЗМІ та процедура виборів є публічними і зрозумілими для них (необов'язково легітимними);*

- психологічного (цінностей, принципів, мотивацій рішень і дій переселенців). *Тобто люди приймають рішення про переїзд відповідно до власних мотивацій і принципів, що склались в рамках певного ідеологічного середовища, відповідно до якого людина потребує психологічного комфорту, соціального та правового захисту, забезпечення та реалізації прав і свобод людини, громадянської позиції як громадянина своєї країни.*

Гібридна війна, що порушила територіальну цілісність України та вже два роки поспіль забирає життя мирних громадян та військових, скорочуючи дієдатне населення країни, стала основним каталізатором внутрішньої міграції українців.

Предметна площина дослідження - це долі майже 3 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (за офіційними даними), до яких належить і автор. «За два роки від початку військового конфлікту на Сході України половина жителів Донбасу стали біженцями чи внутрішніми переселенцями. За даними міжнародних організацій, зараз на неконтрольованих Україною територіях, у так званих "ДНР-ЛНР", живе 2,7 мільйона людей. Стільки ж залишили свої домівки протягом 2014-2016 років і переїхали або в інші регіони України, або до РФ. Понад 1 мільйон 780 тисяч жителів Донецької і Луганської областей і Криму стали переселенцями всередині країни [6], обравши замість власного комфорту національну свободу і гідність.

Внутрішні міграційні процеси України, які стали наслідком російської військової агресії не можна порівнювати з переміщеннями українців мирного часу.

Довосенні тренди міграції в Україні. Після краху СРСР і здобуття Україною незалежності обсяги внутрішніх міграцій значно скоротилися, що було наслідком зникнення притаманних попередній добі організованих переселень та рекрутингу робочої сили, а також у наслідок комерціалізації сфери освіти, роста цін на житло, складністю з працевлаштуванням тощо. Якщо на рубежі 1980 -1990 -х років у рамках України фіксувалося до 3 млн. фактів міграції (в'їзду та виїзду громадян), то нині – близько 1,3 млн.

Державна міграційна служба (ДМС) України оприлюднила статистику щодо подорожей українців за кордон та їхнього виїзду до інших країн на постійне місце проживання (далі – ПМП). Виявилось, що у 2015 році залишили країну для проживання за кордоном 11 345 осіб, а повернулося до України 1687 осіб, які раніше виїхали на ПМП.

Порівняно зі світовими трендами міграції, де внутрішні переселення є важливою складовою збалансування ринку праці та динамічного розвитку економіки розвинутих країн, *територіальна мобільність українців до війни була невисокою.* Так, за даними 2005 р., у США на 1000 населення було зафіксовано 26 внутрішніх переміщень, у Швеції – 20, у Великобританії – 19. Коефіцієнт внутрішньої міграції в Україні становив на той час 15,4 на 1000 населення. За результатами опитування, проведеного глобальною компанією з

маркетингових досліджень Synovate у 2010 р. в Росії, Україні, Болгарії та Сербії, навіть у випадку збільшення заробітної плати на 50% близько 80% респондентів все одно відмовилися б переїхати (у Болгарії та Сербії за таких умов від переїзду відмовилися б менше 50%). Проте, наприклад, середньо статичний американець змінює місце проживання 13 разів упродовж життя, британець – 7 разів. [7].

Новою тактикою в стратегії виживання та розвитку міст України став *феномен міст-побратимів*, що є прикладом нових учасників міжнародного співробітництва. Ідеї налагодження побратимських зв'язків міст мають давні традиції. Основи побратимського руху міст зумовлені бажанням примирення ворогуючих сторін у Другій світовій війні. Традиційне розуміння міст-побратимів як засобу для відновлення дружніх контактів та налагодження співпраці, переважно в культурній сфері, сьогодні було трансформовано в умовах посилення процесів глокалізації. Побратимство міст України і Польщі, Грузії, Великобританії, США, Туреччини, Канади має досвід централізованого процесу встановлення побратимських зв'язків за радянських часів, а також ініційованого місцевими громадами за умов незалежної України. Важливу роль при цьому відіграють інститути громадянського суспільства в невеликих містах (Тернопіль, Чернівці, Вінниця), що підтримують та сприяють реалізації ініціатив українських і польських міст-побратимів та бізнес-індекс розвитку мільйонників (Київ, Одеса, Харків, Донецьк, Львів). Географію побратимських зв'язків міст України формують переважно міста країн-сусідів. Серед усіх держав світу особливо виділяється Республіка Польща, в якій міста України мають найбільше міст-побратимів. Найбільшу кількість міст-побратимів сконцентровано в прикордонних територіях Південно-Східної Польщі та Західної України. Найбільше угод про побратимські зв'язки між українськими й польськими містами підписано у період із 2000 до 2006 рр., що обумовлено курсом України на євроінтеграцію. Основними результатами співробітництва українських і польських міст-побратимів стало вдосконалення системи місцевого самоврядування, розвиток добросусідських відносин на підставі міжнародного діалогу громад міст, залучення іноземних інвестицій, сприяння туризму, зміцнення взаємин з діаспорами [8].

Щодо типу і характеру міграції українців. За період незалежності і до війни (1991 – 2013 рр.) міграційні потоки українців можна класифікувати. *За причинами* - економічна, політична, етнічна, релігійна, природна, побутова та ін. Найпоширенішою була економічна міграція. Це пов'язано з пошуком нових умов проживання та нових місць праці. Міграційні процеси переїзду можна об'єднати у дві великі групи: - добровільні (трудова, навчальна, етнічна, шлюбна, кліматична, договірна міграція тощо); - вимушені (екологічні міграції (наприклад, після аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 р., насильницькій виїзд, втеча населення в результаті воєнних дій та міграції з політичних мотивів (з 2014 р. в Україні – міграції із зони АТО та Криму)). *За способом реалізації міграції* поділяються на організовані і індивідуальні. *За терміном міграції* поділяються на: постійні, сезонні, тимчасові. *За способом реалізації міграції* поділяються на організовані та неорганізовані, індивідуальні. Перша здійснюється за допомогою й за участі державних та громадських органів, інші ж – силами й коштом самих мігрантів без матеріальної та організованої підтримки з боку будь-яких установ. *Види розпорошення міграційних потоків:* компактне; дисперсне. Компактне розпорошення міграційних потоків – це більш-менш скупчене розгалуження мігрантських хвиль, які поділяються на два чи більше потоків, що спрямовуються по території країни облаштування до майбутніх місць проживання осіб. Компактному розпорошенню міграційних потоків сприяють як організоване переселення, так і соціальні умови – будівництво промислових комплексів, колонізація мало заселених регіонів, надання різних пільг для проживання та працевлаштування в економічно недорозвинених адміністративно-територіальних округах. Дисперсне розпорошення міграційних потоків характеризується високим ступенем розгалуження міграційних хвиль, що проникають на територію держав, де забезпечується добровільне чи вимушене переселення. Таке розгалуження можна уявляти як «вкраплення» мігрантів у соціальний простір тих держав, до яких спрямовуються переселенські потоки та

міграційні хвилі. В рамках України характерне *дисперсне розпорошення мігрантів*, проте є поодинокі приклади компактного скупчення, пов'язаного з місцем роботи, евакуйованого з трудовим колективом (ДонНУ у м. Вінниці), пільги та програми міжнародних організацій та донорів на відкриття бізнесу, сприяння працевлаштування для переселенців у Донецькій та Луганській областях (ПРООН). Щодо потоків переселенців із зони АТО та Криму то можна говорити *про змішану (гібридну) міграцію*. Бо не було організованого руху переселенців з єдиним центром. Переважна більшість людей покидали зону бойових дій самостійно, частково допомагали громадські організації, працювали «гарячі лінії» допомоги державних установ.

Характеризуючи напрямки та причини внутрішньої міграції в Україні до 2014 року, початку російської агресії в Україні, яка спричинила вимушену міграцію, згідно офіційної статистики, найчастіше в межах країни люди переїжджали жити в Донецьку область, далі за популярністю йшли м. Київ, Дніпропетровська, Київська та Харківська області. Регіонами «притягання» були також Автономна Республіка Крим, Одеса, що переважно пов'язано з сезонними роботами в рекреаційних зонах та сільському господарстві.

Урбанізаційний та агломераційний компоненти вказаних процесів виступають індикаторами розбіжностей в сприйнятті реальності та самих себе. Диференціація простору (ТАО, агломерації, локальні зони, етнокультурні регіони) є конструктом людської діяльності, але вона має природне походження та виступає умовами політичних процесів української сучасності. Виходячи з світ-системної моделі розвитку, міста теж розподіляються на центральні (міста-мільйонники), напівпериферійні (середні за кількістю) та периферійні (малі міста, СМТ та села) і «людність» обумовлює їх диференціацію у соціальному, економічному, політичному й культурному полях. Єдина Україна в соціально-політичному сенсі, якою ми прагнемо, завжди була різноманітною з точки зору ментальності та неоднорідною у своєму соціально-економічному розвитку регіонів, стилі й рівні життя. Агломераційний ефект українських територій демонструє «три України». Перша з них – це культура швидких мегаполісів. Київ, Одеса, Харків, Дніпропетровськ демонструють стратегію раціонального розвитку, швидкого темпу життя, конкуренції в усіх сферах взаємовідносин та індивідуалізму. Сучасний городянин міста-мільйонника звик бути егоїстом, він відчуває себе комфортно в своєму егоїзмі. Міста, в яких проживає більш ніж 500 тис. мешканців, специфічні своєю соціальною стратифікацією. Вони – центри глобалізаційних шляхів та процесів, концентрат управлінців, ключових державних / недержавних інститутів, що приймають політичні рішення, штаб-квартири представництв іноземних корпорацій та бізнес-структур, дипломатичних представництв, тут доля фахівців з вищою освітою перебільшує інші категорії. У своїх бізнес та бренд-стратегіях позиціонують себе як фінансові та політичні столиці, вузівські міста, центри агломерацій, міста-донори, культурні та духовні осередки. У «цій Україні» зосереджений основний електорат влади, що зростає чисельно через стабільну урбанізацію. Ці міста керовані через дотації і крупний бізнес, а тому виступають основними маніпуляційними площадками. Запит на модернізацію політичної еліти та якісні політичні продукти в них присутній, але через внутрішні конфлікти, консерватизм і фінансову заангажованість громадського сектора існує спотворена соціальна реальність [9].

Слід зазначити, що щільність населення і показник урбанізації не завжди корелюються відповідно. Якщо Київська, Харківська, Дніпропетровська та Донецька області демонструють коваріаційну залежність – найвищі показники урбанізації та щільності міського населення мегаполісів, то Одеса навпаки. Урбанізація невисока через меншу кількість міст в області та дрібністю територіального поділу [10].

«Друга Україна» – середні міста (250-500 тис. мешканців), які демонструють культуру центрів невеликих агломерацій із стратегією виживання. Ця Україна не є однорідною, тому що середні міста – це агропромислові Вінниця, Полтава, Чернігів, Житомир і центри багатогалузевої важкої промисловості – Луганськ, Маріуполь, Макіївка. Цю Україну відрізняє стратегія розвитку громад на фоні соціально-економічного виживання. Громади агропромислових центрів більш розвинуті. Індустріальні міста все більше стають центрами зрощування політичного і фінансового капіталу. Високий рівень міграції до великих міст,

слабкість ринку праці і людського капіталу притаманні для цього кластеру України. Більша частина з середніх міст – вузькопрофільні міста («Місто шахтарської слави», «Місто металургів», «Місто фермерів»), центри малих агломерацій, «міста-реципієнти». Це – територія максимального соціально-політичного напруження і економічних кризових трендів. Тут сконцентрований високий протестний потенціал, але керований владою через ротаційність підприємств. І саме доля дотацій обумовлює «залучення» мас до політики. Затяжна криза на фоні війни, як правило, охоплює сектор ринкових послуг, а через те – втрата зайнятості населення (у першу чергу представників бюджетних установ та підприємств), – відтік інтелектуального активу, дефіцит людського капіталу та маргіналізація міського населення. Регіони, з орієнтацією на аргпромилові та легку промисловість мають значну перевагу над моно містами та вузькопрофільними агломераціями. Прикладом тому є Вінниця. Конфліктогенність цього кластеру країни містить в таких чинниках, як – посилена мобілізація населення на Схід, висока доля переселенців та конкуренція місцевих еліт за взаємини з Центром і контроль території. Плюси в комфортності проживання. Більша частина людей вважають за краще проживати в невеликих містах, де соціально-політичний та економічний клімат спокійний, вдала інфраструктура, високі показники освіти, екологічної безпеки та охорони здоров'я, широкі пропозиції культурного розвитку. Міста із такими характеристиками можна назвати *комфортними містами*.

Маленькі міста і села – «третя Україна». Теж неоднорідна, монокультурна, селянська як правило із родинними цінностями, малим бізнесом та повільністю й консерватизмом мислення. На відміну від перших «двох Україн», ця існує за порогом стабільності за будь-яких умов, а за умов війни в країні малі міста відчуватимуть кризу сильніше. Будуть ті, що в великих агломераціях менше будуть страждати, а мономіста. Попит на робочу силу збільшується тут під час економічної стабільності й зменшується за умов кризи, тому сучасний тренд в малих містах це – міграція з периферії в центр, сезонний ринок праці, мінливість принципів розвитку і складу населення, низький рівень освіти, поліетнічність. Неоднорідність цього кластеру обумовлена людністю. До цієї України належать і міста з населенням 100 - 250 тис. (Біла Церква, Дніпродзержинськ) і СМТ, села та міста (<100 тис.), для яких притаманне натуральне господарство, патріархальна політична культура, маргінальність населення із низькою освітою і кризовою свідомістю.

Основними внутрішніми факторами міграції була затяжна соціально-економічна криза в Україні, що позначилася на спаді виробництва, збільшенні диспропорцій економічного розвитку регіонів в країні. Звідси незабезпеченість робочими місцями, особливо в сільській місцевості, низька заробітна плата, високий рівень майнового розшарування населення, вимушена неповна зайнятість, а також більша престижність роботи на підприємствах та установах великих міст.

Економічні диспропорції між регіонами України є значними. Наприклад, дохід на душу населення в Донецькій області становив 683 дол. США (за результатами першого кварталу 2011 року), що на 20% вище ніж середній дохід по Україні (550 дол. США), у той час як дохід у Чернівецькій області (352 дол. США) був на 37% нижчим від середнього [11].

Найбільш чисельною у зазначений період була міграція населення за напрямком село – місто: виїзд із сільської місцевості найбільш активного у віковому цензі (17-60 років) населення до міст з метою реалізувати свої прагнення у пошуках роботи, здобуття освіти, підвищення фахової кваліфікації. Якщо на початку століття в Україні переважало сільське населення — близько 82% всього населення, то сьогодні майже 68% її населення мешкає в міській місцевості [9]. За останні понад 20 років сільське населення України зменшилося на 2,5 млн. осіб, а з мапи України щотижня зникає одне село. Міграції з села до міста все більше втрачають ознаки сезонних або маятникових, а набувають характеру незворотних стаціонарних переміщень. За підрахунками соціологів, в Україні не працює понад половина сільських жителів [12].

За висновком Всесвітнього Банку, переміщення населення в Україні далеко не завжди відбувалося із депресивних регіонів у найбільш продуктивні. На спрямування внутрішньої

міграції більший вплив мали такі чинники, як рівні державних видатків на соціальну сферу, розвинутіша соціальна інфраструктура та зручності, характерні для великих міст.

Для таких індустріально-розвинених областей, як Донецька, Дніпропетровська, Харківська та Луганська, де рівень зайнятості та заробітної плати є відносно високим порівняно з середніми показниками по країні, також характерна від'ємна внутрішня міграція (попри одні з найвищих рівнів притоку мігрантів), що свідчило про певну соціальну нестійкість у даних регіонах, відсутність можливостей для розвитку і самореалізації.

Також слід відзначити, що Київ, Харків, Донецьк (до війни), Дніпропетровськ – серйозні освітні центри. Тобто більша частина зареєстрованої внутрішньої міграції в основному припадає на переїзди до міст навчання і назад. Стосовно трудової міграції, що здебільшого не входить в офіційну статистику. Дійсні розміри міграції можуть враз перевищувати офіційні дані.

Стійке зростання чисельності населення демонструють у весь період незалежності країни лише місто Київ та Київська область, що пояснюється збільшенням радіусу маятникових трудових міграцій до столиці. Поряд з високим рівнем зайнятості та заробітної плати коефіцієнт приросту населення за рахунок міграції у Київ та Київську область є найвищим по Україні. Невипадково частка населення у працездатному віці в Києві є також найвищою серед регіонів і становить 66,4%, тоді, як у цілому в Україні вона дорівнює 60,6%. Отже, Київ відіграє роль специфічного соціально-економічного ядра, який притягує до себе робочу силу з решти менш розвинених регіонів України.

Для регіонів з несприятливою ситуацією на ринках праці, віддалених від Київської області та Києва, але близько розташованих від кордону (показовими є Закарпатська, Сумська області), що є значно розвиненішими за Україну, властивою є тенденція до переміщення робочої сили за кордон у формі як легальної, так і нелегальної трудової міграції.

За даними Державного комітету статистики, піки міграційної активності українців спостерігалися у 2004 році (Президентські вибори – «Помаранчева Революція»), у 2008 році під впливом світової фінансово-економічної кризи. Внутрішньодержавні переїзди до війни стримувалися низьким добробутом населення, необхідністю збереження присадибного господарства для харчування сім'ї; дефіцитом та високою вартістю купівлі та оренди житла у провідних містах; слабкістю системи посередництва у працевлаштуванні в інших регіонах; порядком реєстрації місця проживання та прив'язкою до місця реєстрації доступу до багатьох соціальних послуг.

За сучасних умов, внутрішньодержавні переїзди є найпоширенішою формою зміни місця проживання громадян України. Так, за даними державної статистики внутрішні переміщення, що статистично обліковуються, приблизно в 10 разів переважають за обсягом зареєстровані випадки виїзду за кордон (еміграції). Більше половини усіх переїздів здійснюються всередині регіонів і лише близько третини – між регіонами держави. Починаючи з 2014 р. численні внутрішні переселення в Україні, спричинені анексією Криму та воєнними діями на Донбасі, мали *вимушений характер*. На відміну від добровільних, спрямованих на поліпшення матеріального та соціального становища періоду 1991 – 2013 рр., вимушені міграції, навпаки, спричиняють втрату соціального статусу та руйнування добробуту переселенців.

Особливості міграції після 2014 року та інтегрованість ВПО у місцеві громади. 2014 рік змінив пріоритети українців, які виїжджають на ПМП, з країн колишнього СРСР у бік країн Європи, стверджують у ДМС. Найпопулярнішим напрямком для виїзду на ПМП став Ізраїль, куди відбула 2931 особа (з них лише 17 % пенсіонерів і людей похилого віку). На другому місці – Росія із 2195 особами (з них більше 55 % людей старших за 55 років). Третю сходинку умовного рейтингу популярності посіли США (1548 осіб), далі – Угорщина (1387 осіб і 1350 з них – пенсіонери) та Німеччина (1079 осіб). Повернулося українців найбільше з Росії – 503 особи. У 2011-2012 роках Росія була країною, яку українці відвідували найчастіше, а вже у 2013 та 2014 роках українці найчастіше їздили до Польщі. [13]. Аналізуючи регіональний зріз міграційних процесів, слід зауважити, що, за різними оцінками, з початком війни частина

жителів Донбасу, які перебралися до Росії, становить від 800 тисяч до мільйона. Федеральна міграційна служба Росії ще на початку січня 2016 року називала цифру 1 мільйон 100 тисяч [6].

У межах країни, починаючи з 2013 року, міграційні потоки, що спричинені російською агресією на території України, збільшилися до міста Києва, Харківської, Дніпропетровської (як промислово розвинуті), Львівської (особливо, тих, хто виїжджав за політичними чи культурними мотивами), Одеської та Запорізької областей (ментально близькі для російськомовного населення переселенців). Якщо протягом 2013 - 2014 років найбільша кількість мігрантів покидало людей Донецьку область, що було спричинено активними військовими діями, то з 2015 року Донецька область покинула рейтинг лідерів-областей, з яких виїжджають. Протягом 2015 - 2016 років лідерами по кількості виїжджаючих стали Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Вінницькі області й місто Київ, що можна пояснити частковим поверненням жителів окупованих територій додому. Проте у післявоєнний період втрачали населення за рахунок міграцій не лише охоплені війною регіони, а й Житомирська, Запорізька, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Чернігівська, Херсонська області. Серед причин – зміна державної еліти і виїзд з країни прихильників попередньої влади В.Януковича, перестановка бізнес-еліти і зміна юридичної адреси крупних підприємств, поглиблення економічної кризи в країні і відсутність у цих регіонах потужностей та програм стратегічного розвитку, які могли б забезпечити економічний розвиток області (дивись Додаток А).

Найбільше внутрішніх переселенців оселилися у Луганській області – понад 199 тисяч, Харківській – понад 179,5 тисяч, Донецькій – майже 109 тисяч, Дніпропетровській - понад 84 тисячі, Запорізькій – 64 тисячі, а також Київській області та Києві». [6]

Кількість вимушено переміщених осіб з цих територій, а також АР Крим, сформувалася внаслідок чотирьох міграційних хвиль (навесні, на початку бойових дій у травні-червні, у період активних бойових дій у липні-серпні минулого року та посиленні воєнних атак протягом січня–початку лютого 2015 р.). За даними Мінсоцполітики, станом на 25 січня 2016 року в Україні обліковано 1 млн. 695 тис. 270 ВПО. За даними ДСНС станом на 28 січня 2016 року переселено 1 млн. 19 тис. 240 осіб. Таким чином, різниця між даними двох органів державної влади складає 40%. Крім того, не ведеться статистики тих, хто повернувся на окуповані території після завершення активних бойових дій. Станом на 1 січня 2016 року за даними Мінсоцполітики найбільше внутрішньо переміщених осіб зареєстровано у Донецькій (676 533 особи), Луганській (251 231 особа), Харківській (212 557 осіб), у м. Києві (127 026 осіб), Запорізькій (118 878 осіб), Дніпропетровській (76 457 особи), та Київській (48 975 осіб) областях.

Таким чином, більшість ВПО перебувають у найближчих до місць попереднього проживання регіонах, що свідчить про намір повернутися до покинутих домівок, прагнення підтримувати тісні зв'язки із залишеними вдома членами сімей, занепокоєння про долю майна, або йдеться мова про тимчасову чи сезонну міграцію, коли людина продовжує мешкати на окупованій території, виїжджаючи на територію України на роботу чи за соціальними виплатами (так званій «пенсійний туризм»).

Найменшу кількість ВПО розселено у Тернопільській (2 722 особи), Чернівецькій (3 149 осіб), Рівненській (3 204 осіб), Закарпатській (3 462 особи), Івано-Франківській (4 116 осіб) та Волинській (4 033 особи) областях, що обумовлено культурним та ментальним фактором, бо це переважно більше українськомовні регіони. Також в цих регіонах відсутнє велике виробництво, розвинений більш середній бізнес. Відсутність перспектив працевлаштування відштовхує переселенців з тимчасово окупованих територій.

Це свідчить про нерівномірний регіональний розподіл ВПО по Україні, що призводить до надмірного соціального і адміністративного навантаження на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру регіонів вселення. Нерівномірність розміщення внутрішньо переміщених осіб у розрізі регіонів ускладнює реалізацію політики зайнятості.

Аналізуючи міграційні процеси останніх 10 років в Україні, можливо накреслити *портрет українців – мігрантів*. Серед українців, які виїжджали у ці роки з країни:

- більшість чоловіків і молодих людей у віці до 30 років з середньою освітою;
- значна кількість з них – трудові мігранти, які задіяні на будівництві й у сфері догляду за дітьми та людьми похилого віку;
- метою виїзду вважають об'єднання родини, працевлаштування, навчання [11].

До портрету внутрішніх мігрантів. Переважна більшість з них:

- люди з вищою освітою у віці 20 – 45 років, працюють як в бізнес-корпораціях, освіті, так і на будівництві, в торгівлі, у сфері громадського харчування, на транспорті, у домашніх господарствах заможних городян;
- біженці з окупованих територій Донбасу та Криму;
- мають певні особливості характеру (ініціативність, сміливість, критичне мислення).

Маргіналізація мігрантів у чужому середовищі – одна з проблем. Які виникають в наслідок процесів переміщення українців. Серед обох категорій мігрантів (зовнішніх і внутрішніх) є групи : 1) успішних переселенців, 2) маргіналів, що очікують на повернення, та 3) мігрантів, які втратили все, що мали, і будуть далі шукати місце для проживання і самореалізації.

Через те, що не була організована евакуація із окупованих територій з початком військових дій, в Україні переважає розпорошена міграція, це повинно сприяти більш швидкому включенню у переселену громаду, проте непоодинокими є випадки об'єднання переселенців «знизу» через волонтерські, громадські ініціативи для допомоги та підтримки один одному (створення «Альянсу організацій переселенців в Західній Україні», організації «Донбас SOS», «Крим SOS», проводиться Всеукраїнські з'їзди вимушених переселенців), соціальні спільноти та флешмоби (Facebook-спільноти «Донецкие Киевские», «Донецкие Львовские» тощо) або трудову зайнятість – підприємницьку діяльність (коли переселенець відкриває свій бізнес та бере на роботу також переселенців), евакуйовані установи та заклади (ДонНУ імені Василя Стуса у Вінниці).

Сьогодні активну підтримку підприємницької діяльності внутрішньо переміщених осіб здійснюють міжнародні організації за допомогою грантів (ПРООН, програми за підтримки урядів Чехії, Бельгії, Норвегії, Великобританії, Канади тощо). Підтримка таких організацій спрямована на сприяння працевлаштуванню та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, сприяння самозайнятості та розвитку малого бізнесу внутрішньо переміщених осіб та створення позитивних прикладів успішного започаткування бізнесу внутрішньо переміщених осіб як моделі для створення робочих місць державою та іншими зацікавленими сторонами. Проте, зазначені програми розповсюджені лише в окремих регіонах України (найчастіше такі програми розповсюджуються у Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій областях, менш поширені, але також діють у Вінницькій, Київській, Дніпропетровській областях). Коли переселенці отримують та користуються такими можливостями, це сприяє більш швидкій їх включеності у місцевий бізнес та інтеграції у громаду.

Причини, що ускладнюють інтеграцію ВПО у місцеву громаду України:

- *невизначеність правового статусу ВПО і відсутність загальнонаціональної програми підтримки.* Слід зазначити, що майже кожна третя родина ВПО (а це відповідно понад 400 тис. сімей) вже двічі і більше змінювала місце проживання. Таке повторне переселення має особливо болісний, психотравматичний характер;

- *упереджене ставлення до переселенців з боку представників міграційних служб і частини місцевого населення.* Соціальний портрет мігрантів з зони АТО у громадській свідомості набув чітко окреслених рис – «російськомовний сепаратист, що голосує за представників «Опозиційного блоку» і слухає Кобзона». Цей факт виявився особливо болючим для переселенців, оскільки вектор їх переміщення частіше за все був обраний свідомо [14];

- *психологічний чинник процесу адаптації переселенців.* Важливою причиною, що спонукає ВПО говорити про готовність до повернення додому, є складність, а інколи навіть неможливість, соціальної адаптації на новому місці проживання. Проблеми соціалізації вимушених переселенців, як вважають експерти, суттєво пов'язані з повною невизначеністю

майбутнього територій, які вони вважають рідними. Така ситуація формує відповідний стан людини, яка не живе вдома, але і глибоко не інтегрується у нове середовище через сподівання на тимчасовість свого перебування поза домівкою. Переселенцю важко приймати рішення стосовно роботи і, особливо, відносно організації побуту на новому місці. Людина розуміє, що в неї все, начебто, є, але в сьогоденних реаліях у зв'язку з недоступністю майна виявляється, що практично нічого немає. Тож побутове життя повноцінно не налагоджується, придбання речей, які б могли покращити побут, відкладається через їх наявність на окупованій території. Саме ця недоступна наявність створює дискомфорт, змушує людину постійно повертатися думками до власної домівки, що на підсвідомому рівні відсторонює особу від нового середовища і заважає соціалізації.

- *економічний чинник*. Відсутність роботи або робота, яка вимагає нижчої кваліфікації, ніж їхня власна (дискримінація при працевлаштуванні; невідповідність їхній освіті та професії; найбільш популярні галузі серед зайнятих ВПО – торгівля, будівництво). Багато переселенців лишаються незайнятими з власної ініціативи, бо цінують набуту кваліфікацію та знання і не дуже бажають нехтувати ними під час працевлаштування.

Щодо аспекту про повернення то, воно часто пов'язано саме зі ставленням людей, які вимушено переселилися зі Сходу України, до житла і майна. Для старшого покоління це те, що накопичувалося роками за рахунок самообмеження, тому становить значну цінність, залишати яку вони не наважуються. У людей середнього віку рівень мотивації щодо повернення також переважно пов'язаний з обсягом майна, яке залишилося на окупованій території. Молоді люди здебільшого розуміють, що їхній майновий статус істотно не змінюється, оскільки і вдома, частіше за все, вони б винаймали житло, а не мешкали з батьками. Тож для них оренда житла на новому місці є водночас і певним ризиком, і новими можливостями.

Загалом питання повернення ВПО до покинутих територій виявило неоднозначність підходів і оцінок. Так, серед респондентів компанії «TNS-Україна» 51 % переселенців однозначно готові повернутися до Донбасу, 36 % заявили, що сьогодні важко відповісти на це питання, і 14 % – поки ще не вирішили. Серед опитаних 57 % як вимушених переселенців, так і місцевих мешканців, готові брати участь у відновленні українського Донбасу (соціологічне дослідження «Індекс комфортності переселенця», вересень 2015 р. Опитано 1000 переселенців у 8 регіонах України (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Львівська та Луганська області і м. Київ) і 1000 місцевих жителів цих регіонів). Серед мотивів, що спонукають ВПО до прийняття рішення про повернення, 52 % опитаних переселенців вказали, що вони не змогли адаптуватися на новому місці, 50 % відзначили соціально-побутові причини, 37 % – фінансові, 12 % – тому, що повернулися їхні родичі. Відсутність житла є головною серед соціально-побутових проблем переселенців. 90% респондентів із числа ВПО в Харківській, 88 % – у Запорізькій, 85 % – у Дніпропетровській областях і 73 % у Києві зазначили, що мають проблеми з житлом [14]. Водночас, за даними соціологів, частина ВПО орієнтується на постійне проживання в інших регіонах. Зокрема, в західних областях таких 45% [15]. Тяжіння до переселення буде тим виразнішим, чим на довше затягнеться конфлікт, більш руйнівними будуть його наслідки. Тому події на Донбасі стануть вагомим чинником перерозподілу населення територією України не лише в короткотерміновій, а й у середньостроковій перспективі.

Мотиви переселенців щодо неповернення до Донецької та Луганської областей частково презентує дослідження, результати якого наводить С. Грушко у січні 2016 р. на сайті політичної партії «Сила громад». На рішення переселенців не повертатися додому вплинули як позитивні оцінки нового місця проживання, так і негативні наслідки подій на Сході України. До перших (яких, до речі, суттєво більше) можна віднести:

- більша можливість для роботи і навчання дітей на новому місці;
- наявність хорошої роботи і зарплатні;
- нове місце привабливіше за рідне;
- соціальне обслуговування (зокрема медичне) на новому місці краще;
- гарне оточення на новому місці.

Психолог В. Савчук пояснює, що переселенці пройшли власну «точку неповернення» і тому повернутися додому їм буде вкрай складно. «Вони вже знають, наскільки це важко,

страшно і боляче – змінювати життя за одну ніч і тікати в невідомість... І ось, коли вони пройшли пекло реєстрації та перереєстрації, коли тільки-тільки налагодили дружні і сусідські зв'язки, хтось навіть купив квартиру, машину... – їм пропонують повернутися. Знову кинути все, повернутися в незрозуміле і вже чуже їм місто, заново звикати, дізнаватися, боротися. Ні, не всі на це підуть, хоча рішення приймає кожна людина, виходячи зі своїх обставин» [14].

Точку зору експерта підтверджують дані, оприлюднені у лютому 2016 р. на Третньому форумі внутрішньо переміщених осіб у Києві. Вже 70% переселенців зі Сходу у найближчі п'ять років не планують повертатися додому. Тож треба зазначити, що подальша невизначеність ситуації на Сході України навряд чи позитивно вплине на можливості і бажання сьогоднішніх переселенців повертатися до Донецької та Луганської областей. А це означає, що держава має враховувати таку ситуацію й активно реалізовувати механізми допомоги інтеграції і соціалізації переселенців на територіях, де вони мешкають сьогодні [14].

Висновки та прогнози.

Міграційні потоки є індикатором реакції населення на економічні, політичні, екологічні і соціальні перетворення суспільства. І саме розмір, тип, напрямки та масштаби таких процесів певною мірою свідчать про стабільність / нестабільність суспільного розвитку.

У наслідок подальшої глобалізації та урбанізації у світі, слід очікувати зростання глобальних міст та агломерацій, що можна розглядати як привід до звуження кордонів ЄС та активізацію територіально-адміністративної реформи на користь укрупнення регіонів на етнокультурній основі та відмова від радянської системи адміністративного поділу України на області за політичними принципами. Національна ідентичність буде спростовувати територіальною і особливо це буде мати прояв у агломераціях культурного та етнічного характеру. Зростатиме конфлікт раціонального та ірраціонального (економіки і творчості). Поряд із зростанням кількості мегаполісів будуть зростати і комфортні міста, що виявить суперечність глобалізаційних процесів і встановить новий вектор розвитку світу. Вагомість людського капіталу зростатиме одночасно в усіх кутках світу [8].

Криза під час війни в Україні сьогодні більш відбивається на містах-мільйонниках. По-перше через продуктову інфляцію (економіка крупного міста орієнтована на імпорт, який в умовах нестабільної національної валюти є чинником гальмування реалізації стратегії розвитку). По-друге через міграційну складову. Переселенці з зони АТО – кризовий чинник у декількох площинах: конкуренція на ринку праці, ментальні непорозуміння через «винних у війні», перенасичення людського ресурсу в містах, що знижує якість сфери послуг і збільшує ціни (на нерухомість у першу чергу) через соціальний попит нових городян. По-третє, через випробування для інтелігенції, яка становить переважну більшість крупних міст. Корупційні схеми мільйонників – ще один чинник, який загострить і так несталу ситуацію в крупних містах.

Внутрішня міграція не впливатиме на чисельність та склад населення країни в цілому, проте спричиняє зміни в його розміщенні, статево-віковій структурі мешканців окремих регіонів, є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей, напряму пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації, депопуляції села, ментальних розбіжностей регіонів України.

Основними факторами, що продовжать впливати на сучасні міграційні процеси є політичний, економічний та культурний. За сучасних умов домінуючим фактором, який зумовив активізацію міграційних процесів в Україні, є політичний. Спроби мирного врегулювання ситуації на Сході виявилися марними, у результаті чого значно зросла чисельність вимушених внутрішніх переселенців. Відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій та швидкого відновлення контролю держави над цими територіями, а також ризик загострення військової ситуації сприятиме подальшому збільшенню масштабів внутрішньої міграції населення.

Важливим чинником міграційних процесів є економічний. Зростання інфляції, що, зменшує оборотний капітал бізнесу, ліквідність банків, а відповідно скорочення попиту на

робочу силу, зростання безробіття, зниження рівня реальних доходів населення, продовжує залишатися однією з головних причин міграції населення.

Тенденція до зниження міграційних потоків, яка впливає з державної статистики, буде зберігатися. Можна прогнозувати неофіційну тимчасову трудову міграцію, пов'язану з подорожчанням життя, тарифів. Міграційні потоки, спричинені економічними факторами, будуть продовжуватися у великі агломерації, зокрема м. Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одесу.

Загальна кількість людей, що мігрують з області в область може зрости у випадку суттєвого економічного погіршення. Тоді про переїзд можуть задуматися не тільки особи, що входять в так званий мобільний прошарок, котрі активніше мігрують, а й інші.

Пріоритет економічних чинників у формуванні системи потоків добровільної міграції – основна маса переміщень у просторі викликана бажанням індивідів покращити свій матеріальний стан, знайти кращу роботу. Масова вимушена міграція в Україні з 2014 року, яка була спричинена російською агресією, була зумовлена передусім фактором самозбереження. Міграційні потоки були, у першу чергу, спрямовані в потужні центри, де перетинаються і наявність престижних освітніх закладів, і потужне виробництва, де людина може себе реалізувати, знайти роботу, забезпечити (м. Київ, Київська, Харківська, Дніпропетровська області).

На відміну від політики зовнішньої міграції, де основними інструментами є адміністративно-контрольні (візовий режим, режим кордонів, процедури імміграційного контролю та визначення статусу іноземців), вплив держави на внутрішні переміщення населення може здійснюватися лише з використанням соціально-економічних механізмів.

Внутрішня міграція українців в період війни залишається поза увагою держави, не є предметом державного регулювання. Правовий статус ВПО невизначений і законодавча база України лише дотично торкається забезпечення прав і свобод ВПО. Актуальність відповідних заходів зростає щодня, у наслідок анексії Криму, війни на Сході України, сепаратистськими настроями Харківщини та Запоріжжя, що обумовлюють масові вимушені переселення.

Основне завдання держави стосовно внутрішньої міграції – максимально усунути всі перешкоди на шляху переміщень. Йдеться про удосконалення системи реєстрації за місцем проживання, її спрощення, перегляд законодавчих норм, частина яких успадкована ще з часів СРСР, які позбавляють мігрантів можливостей зареєструвати своє проживання/перебування, а відтак скористатися набором соціальних послуг і реалізувати свої громадські та політичні права.

Одним з гальмуючих чинників інтеграції мігрантів у місцеві громади є відмінності в культурних традиціях різних регіонів України. Ведення власної справи сприятиме інтеграції переселенців в місцеву громаду. Інтеграції вимушених переселенців у місцевих громадах сприятиме: забезпечення доступу ВПО до інформаційних ресурсів влади у державних та муніципальних установах, зокрема до інформації щодо можливостей ведення бізнесу; - забезпечення доступу ВПО до ресурсів бізнесу у місцевих громадах, інтеграція бізнесу ВПО в місцеву підприємницьку спільноту; - фіскальна підтримка власників малого та середнього бізнесу; - консультування та юридична допомога з відновлення бізнесу та відновлення втрачених під час переселення документів; - психологічна допомога та спеціальні освітні програми (навчання, тренінги, консалтинг тощо); - поширення історій підприємницького успіху ВПО.

Регіони - лідери з внутрішньої міграції (за даними Держстату України)

<i>Рік</i>	<i>Загальна кількість осіб, що мігрували в межах України</i>	<i>Найбільше українці приїжджали в області:</i>	<i>Найбільше українці виїжджали з таких областей:</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
2002	717 тис 532	Донецьку (62 тис 952 особи), Харківську (54 тис 138), м. Київ (40 тис 537), Луганську (36 тис 581), АР Крим (34 тис 452)	Донецької (64 тис 761 особа), Харківської (48 тис 534), Дніпропетровської (48 тис 350), Луганської (40 тис 321), АР Крим (34 тис 479)
2003	722 тис 544	Донецьку (62 тис 58), Харківську (57 тис 52), Дніпропетровську (51 тис 234), м. Київ (48 тис 349), Луганську (36 тис 233)	Донецької (64 тис 44), Харківської (50 тис 860), Дніпропетровської (49 тис 31), Луганської (40 тис 386), Львівської (33 тис 614)
2004	750 тис 812	Донецьку (64 тис 110), Харківську (58 тис 515), м. Київ (56 тис 475), Дніпропетровську (54 тис 982), Луганську (36 тис 525)	Донецької (65 тис 524), Дніпропетровської (52 тис 508), Харківської (52 тис 307), Луганської (40 тис 929), Одеської (34 тис 922)
2005	723 тис 642	Донецьку (61 тис 411), м. Київ (55 тис 129), Дніпропетровську (54 тис 493), Харківську (52 тис 186), Луганську (35 тис 537)	Донецької (62 тис 742), Дніпропетровської (52 тис 246), Харківської (47 тис 817), Луганської (39 тис 271), Одеської (34 тис 466)
2006	721 тис 655	Донецьку (60 тис 411), м. Київ (52 тис 532), Дніпропетровську (52 тис 169), Харківську (51 тис 177), Луганську (35 тис 668)	Донецької (61 тис 514), Дніпропетровської (50 тис 671), Харківської (47 тис 246), Луганської (39 тис 118), Одеської (34 тис 206)
2007	711 тис 785	Донецьку (60 тис 893), Дніпропетровську (51 тис 544), м. Київ (51 тис 109), Харківську (49 тис 411), Одеську (36 тис 197)	Донецької (61 тис 885), Дніпропетровської (50 тис 826), Харківської (46 тис 691), Луганської (38 тис 553), Одеської (35 тис 841)
2008	673 тис 467	Донецьку (57 тис 271), м. Київ (51 тис 330), Харківську (46 тис 426), Дніпропетровську (44 тис 441), Одеську (38 тис 379)	Донецької (59 тис 144), Дніпропетровської (46 тис 689), Харківської (43 тис 754), Луганської (37 тис 329), Одеської (35 тис 726)
2009	609 тис 902	Донецьку (49 тис 200), м. Київ (43 тис 690), Харківську (40 тис 501), Дніпропетровську (39 тис 814), Одеську (34 тис 971)	Донецької (51 тис 768), Дніпропетровської (41 тис 248), Харківської (39 тис 39), Одеської (32 тис 203), Луганської (31 тис 669)
2010	652 тис 639	Донецьку (55 тис 343), Дніпропетровську (44 тис 366), м. Київ (43 тис 144), Харківську (42 тис 631), Одеську (34 тис 355)	Донецької (57 тис 473), Дніпропетровської (45 тис 441), Харківської (41 тис 409), м. Київ (34 тис 778), Луганської (33 тис 726)

Продовження Таблиці 1

1	2	3	4
2011	637 тис 713	Донецьку (48 тис 503), м. Київ (44 тис 977), Дніпропетровську (43 тис 888), Харківську (40 тис 497), Київську (33 тис 557)	Донецької (50 тис 592), Дніпропетровської (45 тис 234), Харківської (40 тис 131), м. Київ (36 тис 814), Луганської (32 тис 586)
2012	649 тис 865	м. Київ (50 тис 483), Донецьку (49 тис 178), Дніпропетровську (44 тис 74), Харківську (42 тис 416), Київську (35 тис 104)	Донецької (53 тис 627), Дніпропетровської (45 тис 638), Харківської (40 тис 432), м. Київ (35 тис 780), Луганської (32 тис 945)
22013	621 тис 842	м. Київ (48 тис 707), Донецьку (47 тис 682), Дніпропетровську (42 тис 680), Харківську (41 тис 731), Київську (35 тис 533)	Донецької (52 тис 198), Дніпропетровської (44 тис 849), Харківської (39 тис 990), м. Київ (34 тис 485), Луганської (31 тис 299)
2014	542 тис 506	м. Київ (49 тис 352), Харківську (44 тис 136), Дніпропетровську (39 тис 234), Київську (33 тис 389), Одеську (31 тис 709)	Донецької (39 тис 602), Дніпропетровської (38 тис 803), Харківської (35 тис 875), м. Київ (34 тис 909), Одеської (27 тис 070)
2015	502 тис 619	м. Київ (46 тис 107), Харківську (40 тис 549), Дніпропетровську (37 тис 594), Київську (35 тис 554), Львівську (31 тис 499)	Дніпропетровської (38 тис 945), Харківської (35 тис 568), м. Київ (32 тис 645), Львівської (30 тис 164), Вінницької (27 тис 173)
2016	116 тис 192	Київську (12 тис 831), Харківську (10 тис 272), Львівську (9 тис 863), м. Київ (9 тис 746), Дніпропетровську (8 тис 034)	м. Київ (9 тис 533), Львівської (9 тис 412), Харківської (8 тис 614), Дніпропетровської (8 тис 062), Київської (6 тис 780)

Використана література:

1. Басовская Н.И. Столетняя война: леопард против лилии / Н.И. Басовская. - М., 2002. – 349 с.
2. Nagornyak T. State and Society in the context of Ukrainian events late 2013 - early 2014 / Т. Nagornyak // *Evropský politický a právní diskurs*. – 2014. - Sv.1 – 4 vydání. – P. 4-27.
3. Зубаревич Н.В. "Развитие крупных городов России. С креативного неба на землю" Лекция в рамках проекта "Городские среды" 31 марта 2014 года в ННГУ им. Н.И. Лобачевского [Электронный ресурс] / Н.В. Зубаревич. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=YmRhD5tcsY8>
4. Гофман И.. Анализ фреймов: эссе об организации социального опыта / Ирвинг Гофман; под ред. Батыгина Г. С. – М.: Ин-т социологии РАН, 2003. – 752 с.
5. Крістева Ю. Полілог / Ю. Крістева. – К.: Юніверс, 2004. – 482 с.
6. Дорош С. «Переселенці з Донбасу: За що це нам?» [Електронний ресурс] / С. Дорош // УП. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/06/160617_donbass_settlers_sd
7. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз [Електронний ресурс] // Відділ соціальної безпеки (О.А. Малиновська). – Серія «Соціальна політика». – 2016. - № 17. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf
8. Нагорняк Т. Урбанізаційний вимір української сучасності / Т.Нагорняк // *Evropský politický a právní diskurs*. – 2015. - Sv.2 – 4 vydání. – P. 220 - 224.
9. Нагорняк Т.Л. Урбанізаційний та агломераційний компоненти соціально-політичних процесів української сучасності / Т.Л.Нагорняк // *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки: Збірник наукових праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. - Харків, 2015. - Вип. 1 (9). - Ч. 2. - 180 с. - С. 97 – 104.*

10. Гладкий О. Система сільського розселення як чинник формування промислово-агломераційних утворень України [Електронний ресурс] / О.Гладкий // Вісник КНУТШ. Географія. – 2007. - № 57. – С. 29 – 32. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/geografija/articles/System_of_urban_settlement_as_main_factor_of_the_Ukrainian_industrial_agglomeration_creature_formation_13608.pdf
11. Міграція в Україні : цифри і факти [Електронний ресурс] // Офіційний бюлетень Українського представництва Міжнародної організації з міграції. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf
12. Білокудря А. В. Проблеми зайнятості та відтворення робочої сили в Україні / А. В. Білокудря // Управління розвитком. – 2013. – № 14 (154). – С. 42-45.
13. Соколов С. Статистика міграції українців: Росія втратила привабливість [Електронний ресурс] / С. Соколов // DW. – Режим доступу: <http://dw.com/p/2R3B2>
14. Закірова С. Переселенці у нових громадах: повернутися додому не можна залишитися [Електронний ресурс] / С. Закірова. – Режим доступу: http://www.nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2102:pereselentsi-u-novikh-gromadakh&catid=8&Itemid=350
15. Федорчук С. Непрохані запрошені : реальний образ переселенця на Львівщині [Електронний ресурс] / С. Федорчук // 24 ТВ. – Режим доступу: http://24tv.ua/ru/neprohani_zaprosheni_realnij_obraz_pereselentsya_na_lvivshhini_n540386

Нагорняк Т. Л. Социально-политические факторы и последствия миграционных процессов в Украине 2014 – 2016 гг.

Гибридная война, что нарушила территориальную целостность Украины и уже два года подряд уносит жизни мирных граждан и военных, сокращая дееспособное население страны, стала основным катализатором внутренней миграции украинцев. Эта статья является авторской попыткой выяснить социально-политические факторы и последствия миграционных процессов внутри страны вследствие военных действий на Востоке Украины. Предметная плоскость исследования – это судьбы почти 3 миллионов (по официальным данным) внутренне перемещенных лиц, к которым относится и автор. За два года с начала военного конфликта на Востоке Украины половина жителей Донбасса стали беженцами или внутренними переселенцами. Изучая мотивации и самочувствие людей, которые два года находятся за пределами родных городов, живут в чужих помещениях без права на реализацию политических прав и государственной защиты, можно предположить дальнейшие сценарии развития украинского общества.

Ключевые слова: гибридная война в Украине, антитеррористическая операция (АТО), Донбасс, внутренне перемещенные лица (ВПЛ), миграционные процессы в Украине.

Nagornyak T. L. Sociopolitical factors and consequences of migration processes in Ukraine during 2014 – 2016.

The hybrid war, which has violated Ukraine's territorial integrity and has been reducing working-age population by claiming the lives of civilians and militaries for the last two years reducing, became the main catalyst for internal migration of Ukrainians. This paper is the author's attempt to figure out the sociopolitical factors and consequences of migration processes in the country due to hostilities in the East of Ukraine. Subject of the research - is fate of almost 3 million (according to official figures) internally displaced persons, including the author. During the two years since the beginning of the military conflict in the East of Ukraine, half of Donbas residents have become either refugees or internally displaced persons. It can be assumed future scenarios for the development of Ukrainian society by studying motivations and feelings of those people, who have been residing beyond their hometowns, living at someone's house, deprived of state protection and realization of their political rights.

Key words: hybrid war in Ukraine, anti-terror operation (ATO), Donbas, internally displaced persons (IDPs), migration processes in Ukraine.